

Uczestnictwo Namibii w unii monetarnej randa RPA, doświadczenia okresu 2000–2005.

Wybór zagadnień.

Tomasz W. Kolasiński

Unie monetarne, unie walutowe i systemy currency board są znanymi i powszechnymi w międzynarodowej ekonomii sposobami organizowania międzynarodowej współpracy gospodarczej. Stają się pomocne w rozwiązywaniu problemów gospodarczych i społecznych państw, jednocześnie pozostając najbardziej ryzykowną formą współpracy (ze wszystkich form współpracy znanych integracji regionalnej). Jeżeli państwa-partnerów dzielią zbyt duże różnice np. w poziomie inflacji, wroście gospodarczym, potencjale gospodarki narodowej, taka forma współpracy, zainicjowana bez uprzedniego dostosowania (uzyskania wzajemnej konwergencji), mogłaby nie trwać długo i „biednemu” państwu więcej zaszkodzić niż pomóc.

Namibia jest małą, otwartą, surowcową gospodarką regionu sub-Sahary. Ta charakterystyka powoduje, że nie jest atrakcyjnym partnerem dla państw wysokorozwiniętych (Strefy EURO, USA, Szwajcarii) jako partner form współpracy wcześniej wskazanych.

Namibia zawiązała unię monetarną z potężnym sąsiadem regionu Afryki Południowej, Republiką Południowej Afryki. Od roku 1992 pozostaje członkiem unii monetarnej randa RPA, wraz z Lesotho i Swazilandem.

Celem opracowania jest ukazanie wybranych zagadnień gospodarczych Namibii z okresu 2000-2005 i próba uzyskania odpowiedzi na pytanie, czy unia monetarna pomogła, czy utrudniła realizację celów gospodarczych w realiach tego Państwa Trzeciego Świata.

1. Rola Republiki Południowej Afryki w promowaniu idei integracji regionalnej

Republika Południowej Afryki (RPA) jest dominującą gospodarką regionu Afryki Południowej. Wywiera istotny wpływ na inicjowanie i kształtowanie współpracy handlowej w regionie, w kierunku liberalizacji obrotu (znoszenia barier w han-

dlu, wprowadzania systemów preferencji w handlu, upraszczania i stopniowego niwelowania ceł handlowych, propagowania otwartości w wielostronnej współpracy handlowej, tworzenia infrastruktury i harmonizacji standardów itd.¹). Działanie w tych kierunkach odbywa się w gronie pięciu państw członkowskich Unii Celnej Afryki Południowej (Southern African Customs Union, SACU): Botswany, Lesotho, Namibii, RPA, Swazilandu² (Igbal, Khan 1998: 432 i nast.; Khamfula, Huizinga 2004: 699 i nast.).

Poza wpływem na organizację handlu międzynarodowego w regionie, RPA wnosi także istotny wkład w budowanie regionalnej integracji monetarnej. Waluty Lesotho, Namibii oraz Swazilandu są związane parytetem z walutą RPA, randem w stosunku 1:1³. Tak funkcjonuje unia monetarna randa lub inaczej Wspólna Strefa Monetarna (*Common Monetary Area*, CMA)⁴ (IMF 2007b: 20 i nast.).

2. Unia monetarna randa RPA – najważniejsze cechy

Historia unii monetarnej Randa sięga roku 1921, kiedy założony został bank centralny RPA, Bank Rezerwy Afryki Południowej (*South African Reserve Bank*, SARB), a funt Afryki Południowej był prawnym środkiem płatniczym w obiegu na terytorium dzisiejszej Botswany, Lesotho, Namibii, RPA i Swazilandu. W roku 1974 Lesotho, RPA i Swaziland zawarły Porozumienie o unii monetarnej randa (*Rand Monetary Agreement*)⁵. To Porozumienie zostało zmienione w roku 1986, a Unia przyjęła wówczas funkcjonującą do dziś nazwę: Wspólna Strefa Monetarna.

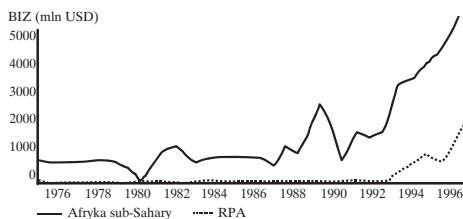
W roku 1992, do unii monetarnej przystąpiła Namibia.

Z treści Porozumienia o unii monetarnej randa wynikają następujące cechy tego związku integracyjnego:

- każde państwo członkowskie Unii posiada swój niezależnie funkcjonujący bank centralny, emitujący walutę narodową⁶,
- waluta RPA (rand) może być w obiegu w każdym z tych państw jako prawny środek płatniczy (rand RPA jest legalnym środkiem płatniczym w obszarze całej Unii, np. w Namibii obok dolara Namibii czy w Lesotho obok waluty loti),
- obszar Unii charakteryzuje swoboda przepływu kapitału (może być ograniczona w wyjątkowych sytuacjach. Dotyczy to np.: określania, jaka część kapitału inwestycyjnego państwa członkowskiego Unii musi zostać zainwestowana na rynku narodowym lub rynku Unii),
- rządy oraz instytucje finansowe państwa członkowskiego Unii korzystają z pełnego dostępu do rynku finansowego RPA,
- przepisy prawa dewizowego państw członkowskich Unii są zharmonizowane z prawem dewizowym RPA,
- RPA – główne państwo Unii, zobowiązało się do pokrywania strat państw członkowskich Unii z tytułu ich utraty dochodów z senioraży w wyniku obiegu randa poza granicami RPA,
- państwa członkowskie Unii mogą zawierać z RPA dwustronne porozumienia w kwestiach polityki kursowej i pieniężnej (IMF 2007d: 38).

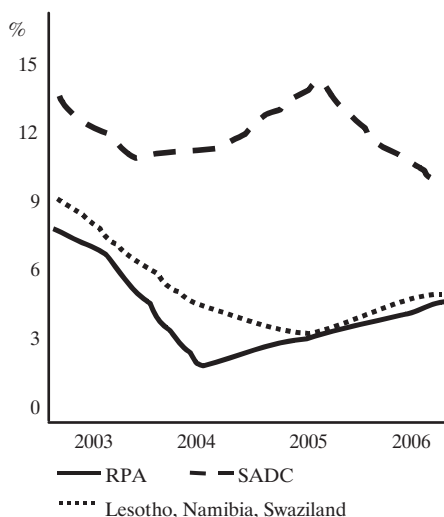
Mówiąc o unii monetarnej randa i dominacji RPA w tym związku integracyjnym, trzeba wspomnieć, że stan zamknięcia dyplomatycznego RPA i ryzyko gospodarcze związane z polityką apartheidu w tym państwie nie przysporzyły państw związanym z RPA korzyści gospodarczych, przynajmniej do roku 1992. Jedną z miar takiej utraconej korzyści mogą być dane dotyczące wielkości napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do RPA w okresie 1976-1996. Prezentuje to rys. 1. Dla kontrastu pokazano wielkość napływu BIZ do Afryki Sub-Sahary⁷.

Niewątpliwym jednak osiągnięciem unii monetarnej randa, jest bardzo korzystny trend kształtowania poziomu inflacji państw członkowskich i RPA. Można mówić o konwergencji tego zjawiska. Prezentuje to rys. 2. Dla kontrastu pokazano krzywą inflacji uśrednioną dla dziesięciu państw SADC, które nie tworzą unii monetarnej z RPA. Korzyści z przynależności do unii

Rys. 1. Wielkość napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych do RPA i Afryki regionu sub-Sahary w okresie 1976-1996 (w mln USD).

Źródło: Cohen D., Kristensen N., Verner D., November 1999, „Will the Euro create a bonanza for Africa?“, CEPR Discussion Paper No. 2304, s. 11.

Rys. 2. Poziom inflacji w RPA, państwach unii monetarnej randa i państwach SADC w okresie styczeń 2003-grudzień 2006 (mierzony indeksem CPI, w%).

Źródło: IMF Country Report No. 07/274 – South Africa, August 2007, s. 21.

monetarnej, przynajmniej za okres 2003–2006, są oczywiste.

3. Namibia – państwo członkowskie unii monetarnej randa. Wybór zagadnień

Życiu gospodarczemu Namibii, począwszy od roku 1990, kiedy uzyskała niepodległość, towarzyszą korzystne zjawiska, zapewniające wzrost gospodarczy. Można tu wymienić choćby gospodarkę rynkową, uczestnictwo w unii monetarnej z silniejszym i uznanym partnerem, uporządko-

waną politykę fiskalną, brak wojen i przewrotów politycznych. Niestety, jak w wielu państwach Afryki, wymienić należy także „ciemne” strony. To m.in.: wysoka zachorowalność na HIV/AIDS, uzależnienie od czynników atmosferycznych, analfabetyzm, bezrobocie (IMF 2007c: 7 i nast.).

Gospodarka Namibii, jako typowa afrykańska mała, otwarta gospodarka surowcowa, charakteryzuje się brakiem zróżnicowania gałęziowego i strukturalnego, a zatem jest bardzo podatna na zmiany cen międzynarodowych surowców mineralnych i innych kopalin, stanowiących przedmiot sprzedaży międzynarodowej⁸. Znajduje to odzwierciedlenie w poziomie dochodów publicznych, kształtowaniu PKB czy *terms of trade*. Pomimo tego, dane statystyczne dotyczące kształtowania poziomu PKB w gospodarce i PKB ‘na głowę’ mieszkańca za okres 2000-2006 są dla Namibii bardzo korzystne – szczególnie na tle danych dla potężnego sąsiada i partnera w unii monetarnej – RPA czy całości kontynentu Afryki. Prezentuje to rysunek 3.

Namibia licząca według danych za 2006 rok 2052 tys. mieszkańców zajmuje piąte miejsce na kontynencie afrykańskim, jeżeli chodzi o wysokość PKB ‘na głowę’ mieszkańca⁹. Choć PKB ‘na głowę’ mieszkańca kształtuje się stopniowo na wyższym co roku poziomie, co widać na rys. 3, nie da się tego powiedzieć o poziomie PKB w gospo-

darce. Tu wartości są skokowe. Prawdopodobnie widoczną na rysunku potwierdzają dane dotyczące poziomu realnego PKB w Namibii w okresie 2002-2005. Przedstawia je tabela 1. Dla porównania dane zostały zestawione z danymi dla państwa waluty-kotwicy unii monetarnej randa – RPA.

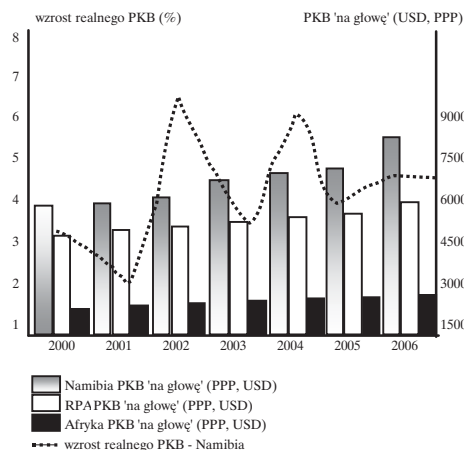
	2002	2003	2004	2005
Namibia	6,7	3,5	6,6	4,2
RPA	3,7	3,0	4,5	4,9

Tab. 1. Poziom realnego PKB dla Namibii i RPA w okresie 2002-2005 (w%).

Źródło: IMF Country Report No. 07/12 – Namibia, January 2007, s. 5.

Poziom PKB w Namibii kształtuje m.in. popyt międzynarodowy i ceny uranu, cynku, miedzi, złota i diamentów (za sprawą diamentów w roku 2005 Namibia zajmowała siódme miejsce w świecie wśród państw producentów tego minerału, a jego wydobycie i sprzedaż w tworzeniu PKB Namibii oszacowano na 8%).

Wzrost gospodarczy Namibii w latach 1995–2000 osiągnął średnio 3,5%. Odpowiedzialny za jego dynamikę był sektor eksportowy: kopalnie minerałów, rybołówstwo i produkty hodowli rolniczej. Według danych za rok 2000 sektor kopalin (wydobyczy) przyczynił się w 50% do tworzenia dochodów z tytułu eksportu. W roku 2000 35,4% całości eksportu stanowiły diamenty. W roku 2000 otwarto nowe kopalnie cynku i miedzi. Kopalnia miedzi powiększyła o 10,3% wartość dodaną sektora wydobywczego nie diamentowego, a kopalnia cynku wniosła od roku 2002 istotny wkład do wzrostu gospodarczego Namibii (OECD/BAD 2000: 231). Dla okresu 1998-2001 średni wzrost PKB wyniósł 3,1%. W latach 2000-2005 w Namibii średnia roczna stopa wzrostu PKB wyniosła 4,5%. Dla okresu 2002-2004 5,6%, a dla lat 2005–2006 znowu spowolnił do poziomu 4,6%. Ogólny udział kopalin w kształtowaniu dochodów zagranicznych Namibii oszacowano w roku 2007 na 45% (AfDB/OECD 2007: 408). Według danych za II kwartał roku 2006, sprzedaż diamentów stanowiła około 36% całości dochodów z tytułu eksportu. Rok 2006 zapisał się też innym rekordem w tej branży – zanotowano produkcję diamentu przewyższającą dwa miliony karatów.

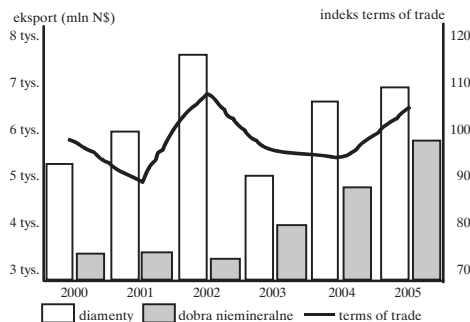

Rys. 3. Wzrost poziomu realnego PKB i PKB ‘na głowę’ mieszkańca za okres 2000-2006 dla Namibii, RPA i Afryki.

Źródło: African Economic Outlook Namibia AfDB/OECD 2007, s. 407.

Jak w większości państw Afryki regionu sub-Sahary, tak i w Namibii, trudno o dominację klasycznego rolnictwa, czy to w gospodarce krajowej, czy z przeznaczeniem na eksport, głównie ze względu na niesprzyjające warunki klimatyczne. Udział sektora rolnictwa w kształtowaniu PKB Namibii spada systematycznie od roku 1992. Według danych z 2007 roku jego udział nie przekraczał 6,8%, a produkcja kierowała się raczej na zwierzęta hodowlane (na wołowinę, baraninę i mięso kozie) niż rośliny. Udział sektora rybnego w kształtowaniu PKB Namibii, według danych za rok 2006, to około 5,6%. Istotny wkład w tworzenie PKB ma turystyka i odkrywanie przez świat uroków i bogactw Namibii. Jej pośredni udział w tworzeniu PKB oszacowano na 16%, a bezpośredni na 3,7% w roku 2006 (AfDB/OECD 2007: 410).

Wzrost gospodarczy w Namibii, podobnie jak w przypadku wielu innych gospodarek surowcowych, kształtowany był przez wpływy z tytułu eksportu¹⁰. W przypadku Namibii wpływy do gospodarki narodowej z tytułu eksportu, kształtowane były przez ceny międzynarodowe na diamenty. Rok 2003 i 2005, kiedy poziom PKB wyraźnie obniżał się (patrz rys. 3.), to czas, gdy udział procentowy rynku diamentów w jego kształtowaniu był ujemny. Zróżnicowanie międzynarodowych cen diamentów, a więc wahania wartości eksportu i importu, wpływało też na skokowe wartości *terms of trade* Namibii w badanym okresie 2000–2005. Wielkości *terms of trade* z okresu 2003–2005 przedstawia tabela. Szersze ujęcie za okres 2000–2005 prezentuje rysunek 4.

Rys. 4. Kształtowanie *terms of trade* w Namibii w okresie 2000–2005.

Źródło: IMF Country Report No. 07/12 – Namibia, January 2007, s. 9.

	2003	2004	2005
Terms of trade	-13,6	-1,0	8,7

Tab. 2. *Terms of trade* Namibii w latach 2003–2005 (w %).

Źródło: IMF Country Report No. 07/12 – Namibia, January 2007, s. 20.

Inne dane dotyczące *terms of trade* Namibii ukazuje jednak inne źródło. Ponieważ nie wiadomo skąd wynikają różnice, przedstawiam te dane z okresu 2000–2004 w poniższej tabeli.

	2000	2001	2002	2003	2004
Terms of trade	12,5	-7,8	28,8	-22,6	-7,7

Tab. 3. *Terms of trade* Namibii w latach 2000–2004 (w %).

Źródło: IMF Country Report No. 07/83, Namibia, February 2007, s. 50.

Uzupełnieniem informacji obrazujących kształtowanie *terms of trade* Namibii, niech będą dane dotyczące handlu zagranicznego tego państwa.

	2000	2001	2002	2003	2004
Eksport (w USD)	10,7	-13,7	-6,1	16,3	53,8
Import (w USD)	-5,9	1,8	-4,6	33,7	30,9
Eksport (wielkość w %)	-0,9	-4,5	-8,0	18,3	22,2
Import (wielkość w %)	-5,2	4,0	20,4	5,2	6,0

Tab. 4. Eksport oraz import Namibii w okresie 2000–2004.

Źródło: IMF Country Report No. 07/83, Namibia, February 2007, s. 50.

Wyniki w handlu zagranicznym i stan rachunku bieżącego Namibii za okres 2003 – 2005 przedstawia tabela 5.

System finansowy Namibii charakteryzuje się wysokim stopniem rozwoju i zróżnicowaniem. Składał się on, według danych opublikowanych w roku 2007, z czterech prywatnych banków komercyjnych, trzydziestu towarzystw ubezpieczeniowych, pięciuset funduszy emerytalnych i giełdy.

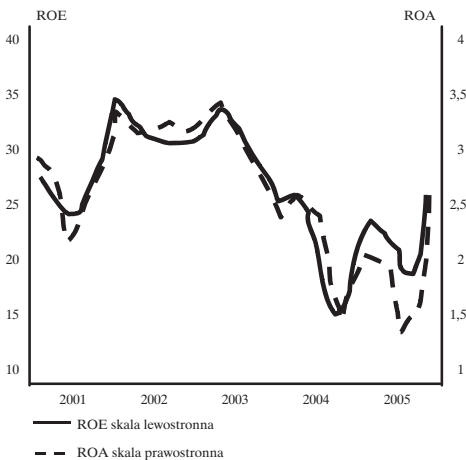
	2003	2004	2005
Eksport	28,0	31,9	27,0
Import	38,3	36,8	36,4
Saldo	-10,3	-5,0	-9,4
Rachunek bieżący	5,1	10,2	5,7

Tab. 5. Eksport, import oraz stan rachunku bieżącego Namibii za okres 2003-2005 (% PKB).

Źródło: *African Economic Outlook Namibia AfDB/OECD 2007*, s. 413.

Całość aktywów systemu finansowego jest szacowana na 170% PKB. Wiele podmiotów systemu zostało sprywatyzowanych, głównie za sprawą kapitału z sąsiedniego RPA. Sektor bankowy jest dojrzały, dochodowy i dobrze skapitalizowany. Poniższy schemat prezentuje poziom dochodowości (jako wskaźniki ROA i ROE) systemu banków komercyjnych, którego aktywa wynoszą 38% całości aktywów systemu finansowego.

Symulacje pokazały odporność tego sektora na nagłe zmiany stóp procentowych, szoki popytowe na kredyt czy wreszcie zmiany kursu walutowego w kierunku aprecjacji i deprecjacji randa RPA. Szczególnie niebezpieczne pozostają właśnie zmiany kursu walutowego randa RPA – przy wzajemnym parytecie 1:1 – stworzone zostały bowiem „znakomite” warunki dla procesu tzw. „zubożania sąsiada”, czyli przenosze-

Rys. 5. Dochodowość systemu banków komercyjnych w Namibii w latach 2001-2005 (w %).

Źródło: Źródło: *IMF Country Report No. 07/83, Namibia, February 2007*, s. 17.

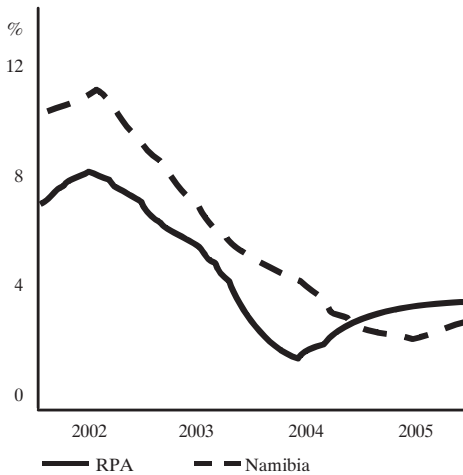
nia za pomocą kursu walutowego niekorzystnych zjawisk gospodarczych z państwa waluty-kotwicy do państwa związanego parytetem. Do problemu tego powrócę w dalszej części tego opracowania.

Polityka pieniężna banku centralnego Namibii jest zdeterminowana przepisami Porozumienia o unii monetarnej randa. Cele polityki pieniężnej banku centralnego Namibii są tożsame z celami banku centralnego RPA. Podstawowym celem polityki pieniężnej banku centralnego Namibii jest utrzymanie parytetu dolara Namibii do randa RPA w stosunku 1:1, a celem ogólnym, pomocnym i nieodzownym w realizacji celu podstawowego jest kontrola inflacji w przedziale 3–6%¹¹. Bank centralny Namibii powiela decyzje banku centralnego RPA w zakresie polityki pieniężnej, m.in. w kwestii ustalania poziomu stopy procentowej¹². Polityka pieniężna, choć prowadzona w dwóch „ośrodkach”, w przeważającej części pozostaje ujednolicona.

Pomimo efektu przenoszenia inflacji z gospodarki RPA do gospodarki Namibii, za sprawą parytetu randa RPA i dolara Namibii (szczególnie w roku 2006, kiedy przekroczony został górny pułap celu inflacyjnego – 6%) w latach 2002–2005 poziom inflacji w Namibii pozostawał umiarkowany i pod kontrolą. Mierzony indeksem CPI na koniec tego okresu wynosił w roku 2003 2,6%, w 2004 4,3%, a w 2005 roku 3,5%. Te niewielkie wahania, jak na małą otwartą surowcową gospodarkę afrykańską, to wynik bardzo dobry. Jak wspominałem, można go uznać za pozytywny efekt unii monetarnej (patrz także rys. 2.). Poszukując konwergencji stóp inflacji w Namibii i RPA, dokonam porównania. Rysunek 6. prezentuje poziom inflacji w Namibii i RPA dla okresu 2002–2005.

Na rysunku prezentującym poziom stóp inflacji dla Namibii i RPA widać stopień konwergencji stóp inflacji. Wykresy przebiegają w równoległym położeniu a poziom inflacji w Namibii w okresie od 2002 r. do końca roku 2004 „podąża” za tendencją właściwą RPA, choć na wyższym poziomie.

Podobieństwo skłonności gospodarek surowcowych Namibii i RPA do powstawania inflacji i zbliżone stopy inflacji, spowodowałyby, że banki centralne Namibii i RPA, prowadziłyby politykę pieniężną w obu krajach, bez troski o tzw. *trade-off* – zjawisko wymiennosci na bazie krzywej Phillipsa, powstające, kiedy trzeba dosto-

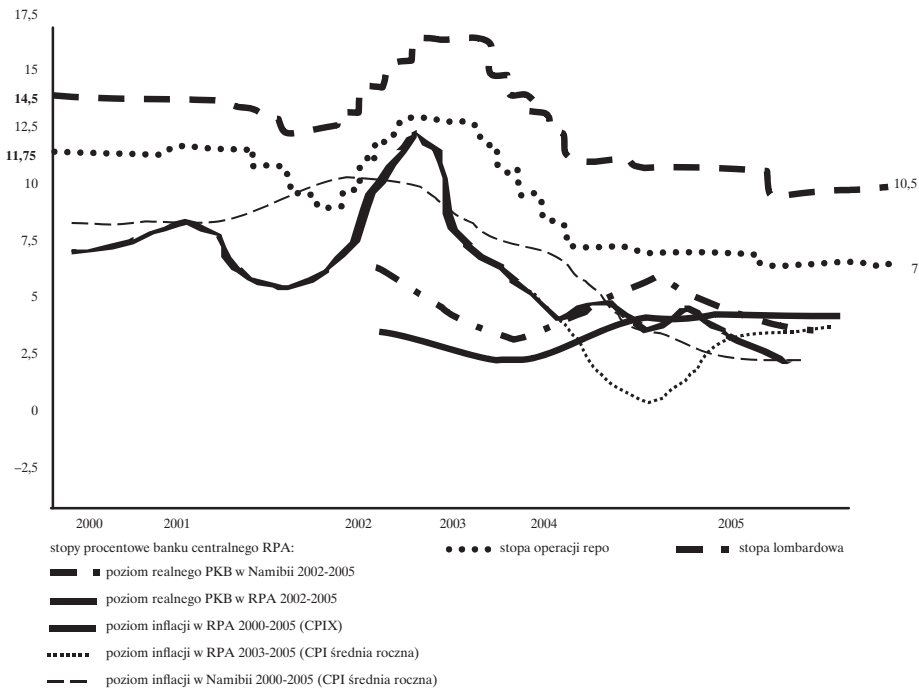
Rys. 6. Poziom inflacji w Namibii i RPA w okresie 2002-2005 (w %).

Źródło: IMF Country Report No. 07/12 – Namibia, January 2007, s. 6.

sować politykę pieniężną (jedną, wspólną) do odmiennych realiów inflacyjnych dwu gospodarek. Stan osiągnany w Namibii i RPA w pewnych okresach czasu stwarza przesłanki optymalności tego obszaru, jeżeli mówimy o kryterium inflacji (Presley, Dennis 1976: 33 i nast.).

Podsumowując rozważania dotyczące kształtowania poziomu realnego PKB w Namibii, poziomu inflacji, charakterystyki posunięć z zakresu polityki pieniężnej banku centralnego Namibii (zakładam, że stopa procentowa operacji repo i stopa lombardowa kształtuje się na tym samym poziomie w RPA i Namibii) i oczywistego związku z odnośnymi danymi charakteryzującymi państwo waluty-kotwicy, RPA, sporządzony został schemat, za pomocą którego można te związki ukazać.

Pierwszym spostrzeżeniem jest to, że stopy procentowe – stopę operacji repo i stopę lombardową (*prime rate*) banku centralnego RPA – kreowano jako reakcję

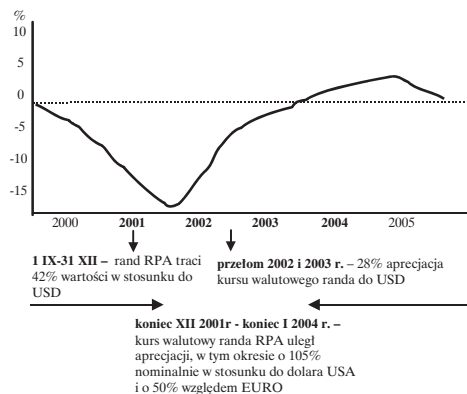

Rys. 7. Wzajemne zależności poziomu realnego PKB Namibii i RPA, poziomu inflacji oraz stopy procentowe banku centralnego RPA dla wybranych okresów (w %).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: IMF Staff Report Namibia for the 2006 Article IV Consultation, December 2006, s. 20; IMF Staff Report South Africa for the 2007 Article IV Consultation, July 2007, s. 31; IMF Country Report No. 07/83, Namibia, February 2007, s. 50; Aron J., Muellbauer J., September 2006, Review of monetary policy in South Africa 1994-2004, CEPR Discussion Paper No. 5831, s. 40 i nast.

na wzrastający poziom inflacji w RPA. Rok 2002 przyniósł jej bardzo wysoki poziom: w październiku – 12,7% według indeksu CPIX i 14,3% według indeksu CPI. W odpowiedzi na restrykcyjną politykę banku centralnego RPA, poziom inflacji obniżał się, a na przełomie 2003/2004 i w roku 2004, pomimo obniżenia jej poziomu – w RPA nawet do 1,4% w roku 2004 to poziom stóp procentowych pozostał niezmienny do roku 2005. Na skutek impulsu restrykcyjnego, poziom realnego PKB w okresie 2002–2005, zarówno w RPA jak i Namibii, obniżył się, z tym, że jego wahania w Namibii w dół i w górę były większe niż dla RPA. Łagodny przebieg krzywej dla RPA, choć z widocznym spadkiem w roku 2003, wynika m.in. z wyższej wydajności pracy w RPA niż w Namibii. Różnice w wydajności w obu państwach są znaczne. Np. wydajność pracy w Namibii w sektorze handlu jest niższa o 40% od wydajności w RPA, a w sektorze usług publicznych o 30%.

Unia monetarna i system *currency board* mają tę cechę, że wiążąc waluty państw-uczestników kursem parytetowym, ułatwiają konwergencję stóp inflacji z krajem waluty powiązania, ale także „wystawiają” na działanie szokowe waluty uczestników powiązane z walutą „główną”. Tak więc nagłe deprecjacje i aprecjacje randa RPA będą skutkowały podobnym zjawiskiem dla dolara Namibii. Nawet dla tak krótkiej perspektywy jak okres 2000–2005 można te

Rys. 8. Odchylenia realnego kursu walutowego dolara Namibii na wahań randa RPA w okresie 2000-2005 (w%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie IMF Country Report No. 07/12 – Namibia, January 2007, s. 7; African Economic Outlook South Africa AfDB/OECD 2004, s. 277 i nast.

wzajemne zależności pokazać. Odchylenia realnego kursu walutowego dolara Namibii „przeniesione” z wahań randa RPA prezentuje rysunek 8.

Możliwe, że deprecjacja kursu walutowego randa do dolara USD, a zatem i deprecjacja dolara Namibii, przyczyniła się do korzystnego ukształtowania *terms of trade* Namibii w roku 2002. Sprzedana w eksporcie znaczna ilość diamentów mogła wynikać z faktu otrzymywania większej ilości dolara Namibii z tytułu tej sprzedaży denominowanej w dolarach USA. Kiedy trend odwrócił się w kierunku aprecjacji, *terms of trade* bardzo wyraźnie się załamał i nastąpił bardzo znaczny spadek udziału diamentów w eksporcie (rys. 4). Niestety brak bliższych informacji nie pozwala na precyzyjne i pewne wnioski.

4. Perspektywy rozwoju integracji monetarnej Namibii

4.1. Optymalność obszaru walutowego Namibia – RPA

Przynależność Namibii do unii monetarnej randa – „podzielenie” losów gospodarczych z RPA, poprzez pełne uczestnictwo w zyskach i stratach wywołanych przez przenoszone z RPA poziom inflacji, tendencje zmian kursu waluty, decyzje polityki pieniężnej banku centralnego RPA – prowokuje do postawienia pytania, czy mogłaby powstać pomiędzy Namibią i RPA unia walutowa, Strefa Randa RPA, obszar jednawalutowy¹³. Obszar jednawalutowy powinien spełnić stawiane w teorii ekonomii postulaty optymalności.

Genezy pojęcia „optymalność obszaru walutowego” należy szukać w praktyce integracji europejskiej jako efektu „konceptji bezpieczeństwa” tworzenia strefy walutowej w Europejskiej Wspólnocie Gospodarczej (EWG) niezależnej od dolara amerykańskiego i niepodatnej na przenoszone za jego sprawą zakłócenia utrudniające proces ekonomicznej integracji EWG¹⁴. Uzyskane w ramach do optymalności podobieństwo gospodarek, przejawia się w konwergencji stóp, „dążeń” gospodarki do inflacji, podobieństwie struktur gospodarek i konwergencji cykli koniunkturalnych.

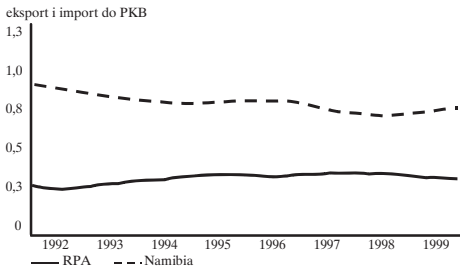
W sferze klasycznych teorii optymalności, rozpoczniemy od badania stopnia otwartości gospodarki Namibii i RPA, w kontekście kryterium optymalności R. I. McKinnona.

Te badania opierają się na opisanym szeroko w literaturze przedmiotu rozumieniu pojęcia otwartości gospodarki mierzonej udziałem dóbr sprzedawalnych w ogólnym spożyciu i produkcji krajowej i wzajemną wymianą handlową, z którą łączy się pojęcie współczynnika otwartości w handlu – udziału handlu zagranicznego w tworzeniu PKB.

Kalkulację stopnia otwartości oparto na podstawie wyliczeń formuły:

$$\text{OPEN}_{ij} = \frac{\log\left(\frac{\text{total trade}}{\text{GDP}}\right)_i + \log\left(\frac{\text{total trade}}{\text{GDP}}\right)_j}{2}$$

Z wyliczeń wynika wysoki stopień otwartości gospodarki Namibii względem gospodarki RPA (OECD 2003: 14 i nast.). Graficzne przedstawienie wyników prezentuje rys. 9.

Rys. 9. Otwartość gospodarki (jako wielkość przepływów handlowych do PKB) Namibii i RPA w okresie 1992 – 1999.

Źródło: *Macroeconomic convergence in Southern Africa: the rand zone experience*, December 2003, Working Paper No. 231, OECD Development Centre, s. 15.

Odnosząc do badań nad optymalnością gospodarki Namibii do gospodarki RPA teorię P. B. Kenena, która odwołuje się do pojęcia zróżnicowania gospodarki oraz stopnia różnorodności produkcji w poszczególnych jej regionach. Zróżnicowanie gospodarki, szczególnie w odniesieniu do branż dóbr eksportowych, powoduje zachowanie przez gospodarkę niepodatności na zakłócenia zewnętrzne z uwagi na fakt, że spadkowi popytu międzynarodowego na jedno dobro eksportowe może towarzyszyć wzrost popytu międzynarodowego na inne dobro wytwarzane w innej gałęzi gospodarki/produkcji. Państwo może więc z takiego nieprzewidzianego przesunięcia popytu międzynarodowego wyjść nie-

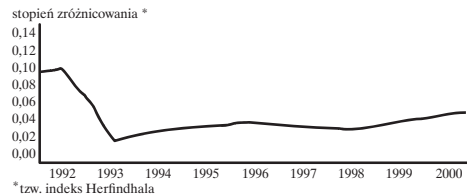
jako „obronną ręką”, kiedy oferuje światu w eksporcie zróżnicowany koszyk dóbr. Spostrzeżenia płynące z koncepcji P.B. Kenena są szczególnie uzasadnione, kiedy mowa o państwach Afryki, nie tylko Południowej, ale też całego regionu sub-Sahary. Ich gospodarki są bowiem gospodarkami surowcowymi, a w większości przypadków znacząca część dochodów publicznych pochodzi ze sprzedaży międzynarodowej jednego, dwóch unikalnych dóbr mineralnych. W takiej gospodarce, w przypadku załamania popytu międzynarodowego na to dobro, skutki są dramatyczne.

Przesunięcie popytu znane z koncepcji R. A. Mundella, w obszarze charakteryzującym się jednorodnością produkcji (na dotkliwe skutki przesunięcia popytu powodującego szok asymetryczny narażone są właśnie głównie gospodarki surowcowe) będzie zagrażało więc eskalacją niekorzystnych zjawisk, które zagroziłyby bytowi parytetu i mogłyby spowodować decyzję o opuszczeniu unii walutowej (Grauwe de 2003: 16 i nast.). Namibia jest typową gospodarką surowcową¹⁵.

Tak więc mamy zróżnicowanie produkcji dóbr i usług eksportowanych (*tradeables*) w Namibii, oznaczone jako „i” w stosunku do RPA, oznaczone jako „j” przy uwzględnieniu sektorów wytwórczości „k” oraz podniesione do kwadratu zróżnicowanie udziału sektora „k” w państwie „i” (s_{ik}) oraz „j” (s_{jk}) (OECD 2003: 16), co jest opisane formułą:

$$H_{i,j,k,t} = \sum (s_{ik} - s_{jk})^2$$

Wartości wyliczone na podstawie formuły, pokazane graficznie tworzą następujący wynik. Prezentuje to rysunek 10.

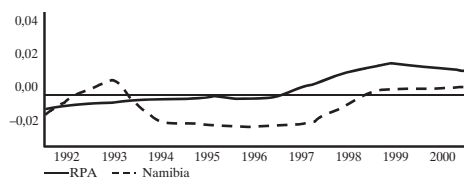
Rys. 10. Zróżnicowanie produkcji/eksportu dóbr i usług Namibii w stosunku do RPA w okresie 1992–2000.

Źródło: *Macroeconomic convergence in Southern Africa: the rand zone experience*, December 2003, Working Paper No. 231, OECD Development Centre, s. 16.

Wykres oscylujący ku wartości zero oznacza bardzo wysoki stopień zróżnicowania produkcji i eksportu gospodarki Namibii względem RPA w badanym okresie. Oddalający się od zera trend oznacza cechę przeciwną. Pomimo surowcowego charakteru gospodarki Namibii, rysunek 10. prezentuje czytelnie fakt osiągnięcia zróżnicowania na przestrzeni krótkiego odcinka czasu 1992–1993 (ostra tendencja spadkowa krzywej), co sugeruje istotne zmiany zachodzące w gospodarce Namibii i organizacji eksportu wraz z przystąpieniem do unii monetarnej randa. Od końca okresu tych gwałtownych zmian, Namibii nie groziły negatywne skutki wynikające z przesunięcia popytu.

Dla ewentualnego potwierdzenia wniosków wynikających z powyższego badania, kolejnym etapem badania gospodarki Namibii będzie określenie jej podatności na szok niesymetryczny. Zjawisko to, badane w kontekście teorii optymalnego obszaru walutowego przez R. A. Mundella, polega na przesunięciu popytu z towarów produkowanych przez państwo B na produkty wytwarzane w państwie A. Przesunięciu popytu zobrazowanemu jako przesunięcie krzywej zagregowanego popytu w modelu AS-AD, towarzyszy wzrost cen oraz zwiększenie produkcji i zatrudnienia w państwie A. W państwie B na odwrót – przesunięcie krzywej popytu AD w dół oznacza *ceteris paribus* wzrost niesprzedanych zapasów, spadek produkcji, wzrost bezrobocia i deficyt w bilansie handlowym. Tak więc różne, niesymetryczne reakcje dwóch gospodarek na szok stawiają w niebezpieczeństwie trwanie parytetu i unii walutowej bez daleko idących reform.

Badanie podatności na szok niesymetryczny opiera się na wartości logarytmicznej stosunku realnego PKB Namibii i PKB RPA (OECD 2003: 17). Graficzną interpretację uzyskanych wyników prezentuje rysunek 11.

Rys. 11. Realny PKB Namibii i RPA w okresie 1992–2000 (wartości logarytmiczne).

Macroeconomic convergence in Southern Africa: the rand zone experience, December 2003, Working Paper No. 231, OECD Development Centre, s. 18.

Przebieg krzywej dla Namibii ukazując od roku 1994 podążanie za prawidłowością krzywej dla RPA. W roku 1994 nastąpił proces skorelowania cykli gospodarczych Namibii z cyklem w RPA. Jest on na tyle silny, że krzywa dla Namibii nigdy nie wychodzi poza próg negatywnej korelacji -0,02. Kiedy wariancja wartości logarytmicznej produkcji powstała ze stosunku realnego PKB Namibii i PKB RPA osiągnęłaby zero, można by mówić o pełnej synchronizacji cykli gospodarczych tych dwóch państw. Interpretując przebieg krzywych jako efekt zbliżonych struktur produkcji w RPA i Namibii, oraz korzystny stopień osiągniętej konwergencji realnej, można zaryzykować twierdzenie, że gdyby w okresie 1994–2000 nastąpił szok to obie gospodarki odczułyby jego skutki podobnie – kraje zostałyby dotknięte szokiem w sposób symetryczny (Khamfula, Huizinga 2004: 700).

5. Wnioski, podsumowanie

Przynależność Namibii – małej, otwartej, surowcowej gospodarki sub-saharyjskiej – do unii monetarnej z randem RPA usprawniła niewątpliwie i poprawiła jakość funkcjonowania rynku finansowego w sektorze ubezpieczeń i finansów w Namibii. Swoboda przepływu kapitału i liberalizacja świadczenia usług finansowych pomogły uzyskać lepszą dostępność kapitału i możliwości dywersyfikacji ryzyka na obszarze Namibii i RPA, jak i umożliwiły korzystną alokację portfela inwestycyjnego. Czerpanie w Namibii doświadczenia z instytucji finansowych RPA pozwala także „wspólnymi siłami” przewidywać i określać ewentualne niekorzystne wahania kursowe obu walut czy przewidywać tendencje inflacyjne. W tych kwestiach dane statystyczne zaprezentowane w tym opracowaniu jak i wyniki badań ukazały wysoki poziom konwergencji.

„Sąsiedztwo” z RPA i swoboda przepływu kapitału w unii monetarnej randa ma także i niekorzystne dla Namibii strony. Kapitał inwestycyjny Namibii, nie znajdując zawsze korzystnego i konkurencyjnego miejsca alokacji w Namibii, po prostu odpływa do RPA. Skala tego odpływu w okresie 1990–1994 to średnio 1,8 bln dolarów Namibii rocznie. Po roku 1995 szacuje się, że rocznie z Namibii odpływa do sąsiada około 2,4 bln dolarów Namibii. Rynek walutowy obszaru całej unii monetarnej randa RPA przyczynia się poza

tym do spadku transakcji zawieranych na rynku walutowym Namibii. Taniej i szybciej instytucje finansowe i pośrednicy dokonują transakcji na rynku regionalnym Unii niż krajowym, Namibii. Powoduje to, że instytucje finansowe w Namibii nie mogą się tak szybko rozwijać jak te w RPA.

Trudno także władzom narodowym Namibii w realiach unii monetarnej i swobody przepływu kapitału wpłynąć na zmniejszający się popyt na zawierane w Namibii transakcje walutowe i zmniejszanie podaży waluty narodowej Namibii. Jakie są przyczyny tego nie korzystnego dla Namibii zjawiska? Należy wskazać, że:

- zmniejszanie popytu na zawieranie w Namibii transakcji walutowych jest spowodowane pełną wymiennalnością dolara Namibii i randa RPA w stosunku 1:1 bez opłat czy prowizji,
- przyznanie randowi RPA statusu waluty równorzędnej walutom narodowym państw Unii sprawia, że ponad 80% transakcji importowych Namibii jest denominowane i dokumentowane w randzie RPA,
- obrót diamentami pochodzącymi z Namibii odbywa się poprzez terytorium i wyspecjalizowane podmioty z RPA – transakcje opłacane są w walucie RPA i często kwoty te już „nie wracają” do Namibii, ale są inwestowane w RPA,
- ścisła kooperacja instytucji finansowych i banków komercyjnych sprawia, że uzyskane środki dewizowe z eksportu przez przedsiębiorców z Namibii, przedstawiane w banku Namibii są rozliczane przez korespondentów tego banku w RPA, oczywiście w randzie, a nie w dolarze Namibii.

Niekorzystnym aspektem członkostwa Namibii w unii monetarnej randa jest też kontrola przez RPA, w ramach prawa dewizowego, odpływu kapitału z Namibii w kierunku państw spoza Unii. Ponieważ wspomniany parytet w Unii opiewa na stosunek 1:1, każdy dolar Namibii zainwestowany poza Unią to uszczuplenie podaży pieniądza w całej Unii o jednego randa RPA. Zachowanie banku centralnego RPA jest więc zrozumiałe, aczkolwiek z punktu widzenia Namibii jest to zapewne najdotkliwsza niedogodność dla zarządzania jej międzynarodowymi inwestycjami. Mając w świadomości fakt, że współczesny świat oferuje wiele atrakcyjnych miejsc lokowania kapitału małe, otwarte rozwijające się

gospodarki regionu Afryki Południowej – Botswany, Lesotho, RPA i Swazilandu – niekoniecznie za takie muszą być przez podmioty gospodarcze z Namibii uznane.

Osiągnięte w gospodarce Namibii przesłanki stabilności gospodarczej dzięki członkostwu w unii monetarnej randa, w mojej opinii, pozostają zwodnicze. Związków integracyjnych o charakterze unii monetarnych czy unii walutowych nie tworzy się tylko po to, aby w tym samym czasie co inny partner z unii odczuwać skutki szoku czy deprecjacji wspólnej waluty lub waluty-kotwicy, a w okresach jej aprecjacji nie radzić sobie z deficytem handlowym. Chodzi czasem o to, aby waluta partnera silnego gospodarczo stawała się podporą w okresach, kiedy gospodarka państwa-członka na skutek czynników zewnętrznych potrzebuje oparcia. Powstaje tu do rozważenia pewien dylemat. Czy zawiązać współpracę z partnerem z regionu, którego gospodarka powieli cechy państwa-członka (np. region Afryki Południowej), czy zawiązać współpracę z partnerem zewnętrznym spoza kontynentu afrykańskiego. Taka współpraca zdefiniowana byłaby przez ogromne dysproporcje partnerów i nie wróżyłaby w unii monetarnej, *currency board* czy unii walutowej szans na powodzenie, choć w krótkim okresie mogłaby przynieść niewyobrażalne korzyści¹⁶.

Unia monetarna Namibii i RPA, państw sąsiadujących o dużym podobieństwie gospodarek, wydaje się rozwiązaniem nie zawsze pomyślnym gospodarczo dla Namibii, ale bardziej racjonalnym niż poszukiwanie przez Namibię inicjacji współpracy walutowej ze Strefą EURO (na wzór państw członkowskich strefy franka CFA w Afryce Środkowej i Afryce Zachodniej) czy na przykład ze Stanami Zjednoczonymi. Gdyby do skutku doszło powstanie unii walutowej, Strefy Randa, dokonałoby się to zapewne nie tylko z Namibią, ale Lesotho i Swazilandem, a może i Botswaną. Jeżeli chodzi o potencjał gospodarczy takiej unii, niewiele różniłoby ją w kwestiach wpływu na dynamikę PKB członków, tendencje do inflacji w ich gospodarkach, na kształtowanie *terms of trade* od unii monetarnej randa w kształcie obecnym. Ważne jest bowiem to, z walutą, jakiej gospodarki łączy się losy swojej gospodarki, a nie fakt powstania lub nie wspólnej instytucji bankowej.

Nadchodzące lata pokażą, na ile RPA, jednak najpotężniejsze państwo regionu

Afryki Południowej, będzie w stanie przekonać państwa członkowskie unii monetarnej randa i państwa członkowskie SADC do zmian, które mogą stać się nieuchronne i wymuszone. Integracja regionalna na kontynencie afrykańskim wchodzi bowiem po dziesiątkach lat rozwoju powoli w fazę dojrzałą, czemu sprzyja rosnące zainteresowanie świata tym kontynentem.

Informacje o autorze

Dr Tomasz W. Kolasinski – Katedra Gospodarki Narodowej, Wydział Zarządzania UW.
E-mail: tomkolas@mail.wz.uw.edu.pl

Przypisy

¹ M.in. Program przyjmowania standardów technicznych Światowej Organizacji Handlu (WTO) i Unii Europejskiej (UE). Także Program wdrażania programów rozwoju infrastruktury gospodarczej i legislacji w Namibii – szerzej na ten temat Development of a National Quality Infrastructure in Namibia, SIDA Evaluation 02/18, June 2002

² Unia Celna Afryki Południowej, Southern African Customs Union, SACU, powstała w roku 1910. Państwami członkowskimi SACU są obecnie Botswana, Lesotho, Namibia, RPA, Swaziland. Podstawowymi cechami tego związku integracyjnego jest wolny handel w obrębie Unii oraz wspólna zewnętrzna taryfa celna. Państwa członkowskie SACU, na wzór integracji europejskiej, pracują nad wprowadzeniem w życie Wspólnej Polityki Rolnej, Przemysłowej, Konkurencyjnej oraz Przeciwdziałania Praktykom Monopolistycznym. Podobieństwem do unii celnej w ramach Unii Europejskiej jest także udział SACU w dochodach publicznych każdego państwa członkowskiego z tytułu podatku VAT oraz akcyzy.

Państwa SACU rozwijając międzynarodową współpracę handlową między sobą, zgłaszają też potrzebę zacieśnienia stosunków i poszerzenia obszaru unii celnej SACU o pozostałe dziewięć państw regionu Afryki Południowej. Państwa SACU tworzą z tymi państwami Wspólnotę Afryki Południowej na rzecz Rozwoju (*Southern African Development Community*, SADC). SADC powstała w roku 1992. Państwami członkowskimi SADC są państwa SACU oraz Angola, Republika Kongo, Malawi, Mauritius, Mozambik, Seszele, Tanzania, Zambia i Zimbabwe – razem 14 państw. Z inicjatywy państw SACU, wymiana handlowa z państwami SADC odbywa się w imporcie z SADC bezcłowo. Na rok 2008 planowane jest utworzenie w obrębie czternastu państw SADC strefy wolnego handlu.

³ Botswana utrzymuje kurs walutowy waluty narodowej w odniesieniu do koszyka walut, w którym udział randa RPA waha się od 60 do 70%. Tym samym jako członek SACU nie uczestniczy w unii monetarnej randa RPA.

⁴ W RPA obowiązuje płynny system kursu walutowego randa. I tak np. 15 czerwca 2007 roku kurs walutowy randa do dolara USA wynosił 1R = 0,1391USD.

⁵ Najważniejsze wydarzenia z historii Strefy randa patrz m.in.: Macroeconomic convergence in Southern Africa: the rand zone experience, Working Paper No. 231, OECD Development Centre, December 2003, str. 8.

⁶ Unia monetarna randa, cechuje się w odróżnieniu od Strefy EURO, brakiem postanowienia o nieodwołalności wzajemnego parytetu 1:1 pomiędzy walutami Unii (*irrevocability*).

⁷ Afryka regionu sub-Sahary to obszar tworzony przez państwa Afryki oprócz Algierii, Egiptu, Maroko i Tunezji. Szerzej na ten temat: Artadi E.V., Sala-i-Martin X. *The economic tragedy of the XXth century: growth in Africa*, NBER Working Paper 9865, July 2003, s. 1.

⁸ Problemy gospodarcze państw Afryki o gospodarkach surowcowych, wynikające z niekorzystnych zmian cen międzynarodowych dóbr mineralnych, nieprzetworzonych (*raw materials*), stały się przyczyną poważnego załamania finansów w tych państwach Afryki już na początku lat 1980. Ich efektem był wzrost: deficytu budżetowego, poziomu zadłużenia zagranicznego; spadek poziomu wzrostu gospodarczego i powiększenie sfery ubóstwa (Dessart, Ubogu 2001: 22 i nast.).

⁹ Pomimo tego, stopa ubóstwa na obszarach nieurbanizowanych wynosiła 42%, a kraj charakteryzowała znaczna rozpiętość dochodów – poziom nierównowagi szacowany współczynnikiem Gini oszacowano na 0,6 – istotnie wysoki (AfDB/OECD 2007: 407).

¹⁰ Handel zagraniczny Namibii jest zdominowany przez RPA. Według danych z 2007 roku, około 80% całości importu pochodzi z RPA. Eksport Namibii do RPA to około 30% (AfDB/OECD 2007: 413).

¹¹ Cel inflacyjny polityki pieniężnej banku centralnego RPA, SARB-u, został przyjęty w roku 2000. Cel inflacyjny mierzony indeksem CPIX został określony w przedziale 3-6% z możliwością modyfikacji przedziału do wartości 3-5% (Aron, Muellbauer 2006: 5).

W odniesieniu do polityki pieniężnej prowadzonej przez bank centralny Namibii, trzeba wskazać, że celu inflacyjnego nie udało się jednak zrealizować w roku 2006. Poziom rocznej inflacji 2006 roku wyniósł 6,1%. Był to najwyższy jej poziom od sierpnia 2003 roku, kiedy wyniósł 6,7%. Na te wyniki roku 2006 wpływ miały nie tylko takie czynniki zewnętrzne jak wzrost cen ropy naftowej, transportu i krajowej, jak popyt konsumpcyjny, wzrost cen żywności

- i deprecjonujący kurs dolara Namibii. Istotny dla wyniku inflacyjnego był też wpływ waluty-kotwicy RPA poprzez parytet 1:1. Tamże mianowicie poziom inflacji mierzony indeksem CPIX wzrastał. W roku 2005 wynosił 2,2%, aby w roku 2006 osiągnąć poziom 5,1% i przyczynić się do równie niekorzystnych prognoz na rok 2007.
- ¹² RPA, podobnie jak i Namibia, jest małą, otwartą gospodarką sub-saharyjską, wystawioną na działanie szoków zewnętrznych. Nagła zmiana cen ropy naftowej, wzrost cen żywności na skutek suszy czy powodzi to tylko nieliczne przykłady tych czynników, których nagłe wystąpienie zmienia drastycznie wyniki gospodarki w zakresie kształtowania na przykład poziomu inflacji czy dochodu narodowego. Nie trzeba też przekonywać, że w tej sytuacji, klasyczne instrumenty polityki pieniężnej banku centralnego nie są w stanie w krótkim okresie czasu przywrócić gospodarce utraconej równowagi. Stawia to przed bankiem centralnym RPA i Namibii, szczególnie w realiach unii monetarnej bardzo trudne zadanie. Dlatego też banki, zamiast gwałtownych posunięć w reakcji na szok, kierują się raczej horyzontem dwu-trzy letnim w kreowaniu np. polityki stóp procentowych. Jest to nastawienie umiarkowane, znane z modelu Svenssona. Polityka banku centralnego pomija więc często niepokojąco skokowe wartości, jakie przybiera poziom inflacji czy wartości *terms of trade* w okresie krótszym niż dwuletni.
- ¹³ Pytanie postawione przez autora ma charakter jedynie inspirujący do dyskusji. Z ekonomicznego punktu widzenia, na podstawie studiowanej cytowanej literatury, nie ma uzasadnienia dla takiej decyzji.
- ¹⁴ Pojęcie „optymalny” w odniesieniu do obszaru walutowego definiowane było tak niejednolicie, jak wielu autorów (m.in.: Mundell, McKinnon, Kenen, Heller, Tavlas i inni) rozumiało zespół cech gospodarek narodowych państw należących do obszaru walutowego – takich cech, które stanowiąc o stopniu zacieśnienia integracji ekonomicznej, stworzyłyby dla państw „parasol ochronny”, umożliwiającą absorbowanie szoków gospodarczych pochodzących ze świata, a tym samym w długim okresie czasu umożliwiłyby osiągnięcie trwałego wzrostu gospodarczego i dobrobytu zamieszkujących go ludzi (Kolasiński 2003: 20 i nast.).
- ¹⁵ Świadczy o tym m.in.: wpływ obrotu diamentami na *terms of trade*, także dane za rok 2000, które informują o 48% udziale diamentów i 30% udziale ryb w całości eksportu.
- ¹⁶ Można tu przywołać przykład Argentyny i USA w kontekście krótko- i długookresowych efek-

tów *currency board* Dolara USA i peso argentyńskiego.

Bibliografia

- AfDB/OECD. 2004. *African Economic Outlook South Africa*, Washington: AfDB/OECD.
- AfDB/OECD. 2007. *African Economic Outlook Namibia*, Washington: AfDB/OECD.
- Aron, J. i J. Muellbauer. 2006. Review of monetary policy in South Africa 1994–2004. *CEPR Discussion Paper*, nr 5831.
- Artadi, E.V. i X. Sala-i-Martin. 2003. The economic tragedy of the XXth century: growth in Africa. *NBER Working Paper*, nr 9865.
- Cohen, D., Kristensen, N. i D. Verner. 1999. Will the Euro create a bonanza for Africa?. *CEPR Discussion Paper*, nr 2304.
- de Grauwe, P. 2003. *Unia walutowa*, Warszawa: PWE.
- Dessart, M.A. i R.E. Ubogu. 2001. *Capacity building, governance and economic reform in Africa*, Washington: IMF.
- Igbal, Z. i M.S. Khan. 1998. *Trade reform and regional integration in Africa*, Washington: IMF.
- IMF. 2006. *Namibia: 2006 Article IV Consultation – Staff Report*, Washington: IMF.
- IMF. 2007a. *Country Report No. 07/12 – Namibia*, Washington: IMF.
- IMF. 2007b. *Country Report No. 07/274 – South Africa*, Washington: IMF.
- IMF. 2007c. *Country Report No. 07/83 – Namibia*, Washington: IMF.
- IMF. 2007d. *South Africa: 2007 Article IV Consultation – Staff Report*, Washington: IMF.
- Khamfula, Y. i H. Huizinga. 2004. The Southern African Development Community: suitable for a monetary union?. *Journal of Development Economics*, nr 73.
- Kolasiński, T.W. 2003. *Unia Gospodarcza i Walutowa*, Kutno-Skierniewice: Wyższa Szkoła Ekonomiczno-Humanistyczna w Skierniewicach, Wyższa Szkoła Gospodarki Krajowej w Kutnie.
- OECD/BAD. 2000. *African Economic Outlook Namibia*, Washington: OECD/BAD.
- OECD Development Centre. 2003. Macroeconomic convergence in Southern Africa: the rand zone experience. *Working Paper*, nr 231.
- Presley, J.R. i G.E.J. Dennis. 1976. *Currency areas theory and practice*, London: Macmillan Press Ltd.
- Sjöberg, B. 2002. Development of a National Quality Infrastructure in Namibia. *SIDA Evaluation*, nr 02/18.